REVIEW OF RESEARCH
ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.2331(UIF)
VOLUME - 7 | ISSUE - 6 | MARCH - 2018

महात्मा गांधी यांची स्त्री विषयक विचार

डॉ.प्रा एम एस धोकटे
सहयोगी प्राध्यापक, संगमेश्वर कॉलेज,सोलापूर.

महात्मा गांधी यांचे विचार म्हणजे प्रत्येक व्यक्तीच्या जीवनासाठी शाश्वत तत्त्वे आहेत. विश्वातील मानव हा जीवन समृद्ध असला पाहिजे. स्त्री पुरुष एक जोडी असून एकमेकाशिवाय अस्तित्व असणे हे विचार करता येत नाही. भारताचा प्राचीन इतिहासात देखील महिलांच्या दैदिप्यमान शौर्य व साहस यांनी भरलेला आहे निसर्गनियमानुसार स्त्री आणि पुरुष हे दोघेही समान आहेत. आजच्या गतिमान युगात स्त्रीला विशेष स्थान प्राप्त करून देणे गरजेचे आहे म्हणूनच संशोधकाने महात्मा गांधीजींच्या स्त्रीविषयक विचार मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

1.महात्मा गांधीजींच्या स्त्री विषयक विचारांचा अभ्यास करणे.

2. महात्मा गांधीजींच्या स्त्री-पुरुष समता विषयक विचारांचा अभ्यास करणे महात्मा गांधीजींच्या स्त्रीविषयक आदर्श विचारांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती

हा शोधनिबंध दुय्म सामुग्रीवर आधारित असून सशोधकाने म.गांधी वर उपलब्द प्रकाशीत साहित्याचा उपयोग केला आहे.संशोधकांनी प्रस्तुत शोध निबंधात महात्मा गांधी याच्या स्त्रिविषयक विचारांवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

ज्या देशात स्त्री जातीला मान दिला जात नाही त्या देशाला सुसंस्कृत म्हणता येत नाही श्री पुरुष दोघांमध्ये स्त्री जाती अधिक थोर आहे कारण आज देखील आत्मबलिदान सहनशक्ती नम्रता श्रद्धा व ज्ञान यांची श्री ही मूर्तीचा हे हिंदुस्थानचे प्रत्येक विद्यापीठ आहे त्या आईच्या शिक्षणामुळेच आईच्या शिकवणीमुळे होय गांधीजीवर बालवयातच आईने केलेले संस्कार ते जन्मभर विसरू शकले नाहीत जगाला शांततेची शिकवण देण्याची क्षमता श्री मध्ये आहे संरक्षणासाठी दुसऱ्यावर अवलंबून राहण्याची गरज नाही ज्या स्त्रीवर आक्रमण होईल तिथे येऊन सातवा आणि सा-याचा विचार करीत बसू नये अशा वेळी आत्म संरक्षण हा तिचा परधर्म होय याप्रसंगी आणि आपल्या देशाच्या पावित्र्याचे रक्षण

करावे स्त्रियांना गुलाम बनवू नये श्री पुरुष यांनी एकमेकांना समान मानले पाहिजे स्त्री आणि पुरुष यांच्या सहकार्याने समाजाचा अधिक कल्याण होऊ शकते

निसर्गाच्या प्रेमळ व पावित्र्याच्या आविष्कार म्हणजे स्त्री होय स्त्री ला विश्व संस्कृती देखील अनन्यसाधारण महत्त्व आहे निसर्गाची पूजनीय वंदनीय कलाकृती म्हणजे स्त्री व प्राचीन काळापासून स्त्री एक महाशक्ती समजली जाते दुष्टांचा नाश हे तिचे ध्येय होते बदलत्या काळात स्त्रीच्या भूमिका व कार्य क्षेत्रात बदल झालेला आपणास दिसून येतो श्रीला आपला व दुय्यम स्थान देऊन समाजाने तिचे पवित्र व अस्तित्वाची अविनाश केले आहे अशिक्षितपणा अंधश्रद्धा समाजातील अनिष्ट प्रथा व जाचक अटी आणि बंदरे यामुळे स्त्रीच्या स्वतंत्र तिचा विकास लुप्त होत चालला आहे शिक्षण हे असेच एक साधन आहे ज्याद्वारे स्त्रीचे भवितव्य व स्वतंत्र स्वातंत्र्य व विकसित स्वरूपात आपणास अनुभवता येते म्हणून आजच्या शिक्षण पद्धतीत सारे शिकूया पुढे जाऊया हा नारा दिला जात आहे महात्मा गांधीजी यांचे स्त्री विषयक विचार दर्शन आपणास मार्गदर्शक ठरतील यात शंका नाही.

जगातील सर्व मानव समान आहेत हे त्यांच्या विचार परीचे प्रांत होते सर्व माणसे ही परमेश्वराची लेकरे आहेत म्हणून ते जन्मतात समान आहेत त्यात कोणताही भेद न करता सर्व मानवांना त्याने सारखाच आकार वनश्री गरजा दिल्यात म्हणून मानवा मानवात भेद नको असे गांधीजींचे विचार होते. महात्मा गांधीजींनी स्त्री-स्वातंत्र्याचा आवर्जून पुरस्कार केला श्री आणि पुरुष तोता समान आहेत तेवढेच निसर्गाकडून मानसिक शक्तीचे देणगी मिळाली आहे एक लढा देण्यास तीच अधिक सक्षम असे त्यांचे मत होते.

स्त्रियांना पुरुषांच्याबरोबरीने अधिकार दिले पाहिजे भारतातील परंपरागत कुटुंबव्यवस्था स्त्रियांच्या गुलामगिरी वर आधारलेली होती स्त्रियांना कोणत्याही प्रकारचे स्वातंत्र्य होते स्त्रीने ही स्वतंत्र लायक नाही अशीच परंपरा निर्माण केली होती अनेक अनिष्ट प्रथा आणि परंपरा आणि स्त्रियांचे स्वातंत्र्य हिरावून घेतले होते गांधीजीने भारतीय संस्कृती ही हिंदू धर्मशास्त्र या बद्दल आदर होता मात्र त्याच वेळी हिंदु धर्मशास्त्र व परंपरा स्त्री हिताच्या आड येत असतील त्या वेळी गांधीजींनी शास्त्र वचनाचा त्याग करून स्त्री स्वातंत्र्याचे समर्थन केले आहे असे आपणास दिसून येते जुन्या परंपराच्या दास्यातून मुक्तता करण्यावर त्यांनी विशेष लक्ष केंद्रित केल्याचे आढळून येते

कायद्याने पुरुषाला मिळणारे सर्व हक्क स्त्रीला मिळाले पाहिजे श्रीला मालमत्तेचा व शिक्षणाचा अधिकार असला पाहिजे कौटुंबिक बाबतीत त्यांना स्वतःचा निर्णय घेण्याचा हक्क असला पाहिजे विवाह ठरविताना स्त्रियांच्या इच्छेला महत्त्व द्यावे पती-पत्नीने परस्परांचा मान व आदर राखला पाहिजे असे गांधीजींना वाटत असेल ती स्वतःची जेवढे स्वातंत्र्य अपेक्षित करतो तेवढे स्वातंत्र्य उपभोगण्याचा अधिकार स्त्रीला सुद्धा आहे पुरुषांनी स्त्रियांवर मालकीहक्क दाखवू नये आणि आपण पुरुषांची खेळणे आहोत असे समजले मोठी चूक आहे स्त्री पुरुष स्त्री ही पुरुषाच्या मालकीची भोगवस्तू नाही स्वतः स्वतःविषयी न्यूनगंडाची भावना सोडून देऊन कुटुंबातील व समाजातील आपले स्थान मिळविण्यासाठी यांनी पुढे सरसावले पाहिजे

स्त्री आणि पुरुषांमध्ये एकाच आत्म्याचा निवास आहे स्त्री आणि पुरुषांच्या चालणे शक्य नाही स्त्री-पुरुषांनी आपापल्या जातीचे कोण एकमेकांमध्ये विचारायला हवेत पुरुषांमध्ये स्त्रियांची अमृता स्नेह विकसित झाले पराक्रम निर्भयता वगैरे गुण वाढले तर दोघांचे व्यक्तिमत्त्व अधिक परिपूर्ण होईल याची गांधीजींना खात्री होती अनेक पुरुषांना स्त्रियांची कामे करायला गांधी प्रोत्साहित करीत असत काम पुरुषांना जमत नाही ते काम स्त्रियांना निश्चित करू शकतात यावर गांधींचा विश्वास होता अनेक वेळा गांधीजी गांधीजी नि स्टेशन वर दाखवलेला विश्वास सिद्ध झाला.

स्त्रियांना आपले हक्क उपभोगता यावे त्यांचे संरक्षण करता यावे यासाठी स्त्रियांमध्ये जागृती निर्माण करण्याची गरज आहे शिक्षणामुळे स्त्रियांमध्ये जागृती निर्माण होऊ शकते यासाठी स्त्री शिक्षणाची आवश्यकता गांधीजींनी

प्रतिपादन केली शिक्षणाशिवाय आत्मज्ञान होऊ शकणार नाही पुरुषांच्या बरोबरीने स्त्रियांना शिक्षण मिळणे गरजेचे आहे ठेवणे म्हणजे अर्धी मानवजात अविकसित ठेवण्यात भारतातील बहु तांश खेड्यांमध्ये वास्तव्य करतात म्हणून स्त्रियांचा प्रश्न ग्रामीण विकासाची निगडित आहे सामान्य स्त्रियांच्या विकासासाठी सुशिक्षित स्त्रियांनी काम केले पाहिजे गांधीजी पासून प्रेरणा घेऊन स्त्रियांनी समाजसुधारणेच्या कामात सहभाग घेतल्याचे आपल्याला दिसून येते.

गांधीजींच्या काळात स्त्रियांवर अनेक बंधने होती पडदा पद्धती बालविवाह देवदासी प्रथा चालीरीती काही लोक धर्मशाळा धर्मशास्त्राची जोडत असत आणि सामाजिक चालीरीती विरोधी होता त्याला गांधीजी कडाडून विरोध करून स्त्रियांची बाजू ऐकून घेतली भारतातील विविध धर्माच्या लोकांमध्ये पडदा पद्धत होती त्यामुळे स्त्रियांच्या सभोवतालच्या जगाशी संबंध येत नसेल घडामोडींबाबत रहात असे त्यामुळे स्त्रियांची बौद्धिक व मानसिक वाढ खुंटते गांधी म्हणतात पावित्र्य काचेच्या घरात वाटणारी नाही ते बाहेरून लढता येत नाही त्याची वाट अंतकरणातून झाली पाहिजे श्री पुरुष यांचा एकमेकांवर विश्वास असला पाहिजे गांधीजीनी हिंदू प्रमाणे मुसलमान असल्याने पडद्यातून बाहेर पडण्यास प्रवृत्त केले.

स्त्रियाच्या अधोगतीला कारणीभूत बालविवाह हुंडापद्धती यासारख्या प्रथांना त्यांनी विरोध केला विधवा विवाह आंतरजातीय विवाहाचे त्यांनी समर्थन केले आंतरजातीय विवाह असेल तर तेथे उपस्थित राहण्याचे गांधीजी गांधीजीनी ठरवले होते गांधी पूर्वी समाजसुधारकांनी कायद्याच्या आधारे सुधारणा करावी असे मत मांडले होते गांधीजीचे कायदे करण्याचा मनमोकळे पणाने पाठिंबा दिला मात्र केवळ कायदा करून सामाजिक सुधारणा घडून आणणे कठीण आहे त्याची शिस्त मतपरिवर्तन आवड होती शेकडो वर्षे समाजाच्या अंगवळणी पडलेल्या चालीरीती बदलण्यासाठी मत परिवर्तनाची गरज आहे हे कार्य शिक्षणा हू नअधिक चांगल्या प्रकारे शिक्षणाकडून अधिक चांगल्या प्रकारे होऊ शकते.असे गांधीजींचे मत होते. स्त्रीमुक्तीसाठी स्त्री आणि पुरुष दोघांनाही शिक्षणाची गरज आहे स्त्रियांच्या आजच्या अवस्थेला पुरुष जबाबदार आहेत आजपर्यंत सामाजिक कायदे तयार करण्याचे काम त्यांनी केले त्यावेळी त्याचा उपयोग केल्याचे आढळत नाही पूजा तिने स्वतःला अनेक प्रकारच्या अनिष्ठ साठी जबाबदार धरायला हवे.

महात्मा गांधींनी स्त्रियांमधील आंतरिक शक्ती ओळखून त्यांनी राजकारणात सहभागी करून घेतले आरक्षणा बरोबर समाजाला वाचविण्याची जबाबदारी स्वीकारून सभोवतालच्या जगात संयमाचे वातावरण निर्माण करण्याचे काम स्त्रियांनी करायचे आहे व राष्ट्रभक्तीने भरलेलं व समस्या उभा करावयाचा असे त्यांनी स्त्रियांना सांगितले परिणामी गांधीजींच्या असहकार सविनय कायदेभंग आंदोलनामध्ये तसेच जंगल जंगल व झेंडा सत्याग्रह आणि मोठ्या संख्येने सहभाग घेऊन अभूतपूर्वकामगिरी करून दाखवली गांधींनी बद्दल आपली अपेक्षा व्यक्त करताना नेहमीच म्हटले आहे की स्त्री यांनी ज्यांचा आदर्श आपल्या समोर ठेवावा धारण करावी व स्वतःची आणि समाजाची नैतिक पातळी उंचावेल असे झाले असते त्या समाजाचा निश्चितच त्या समाजाचे निश्चितच नेतृत्वकरू शकतील.

गांधी मुळेच भारतीय राजकारणा सरोजिनी नायडू श्रीमती विजया लक्ष्मी पंडित कमला नेहरू कस्तुरबा गांधी अरुणा असफ अली राजकुमारी अमृतकौर डॉक्टर सुशीला नायर अशी अशा स्त्रियांनी राष्ट्राच्या रक्षणासाठी उभारल्या गेलेल्या स्वातंत्र्य चळवळीत सक्रिय सहभाग घेऊन स्वातंत्र्यासाठी आपले वर्चस्व पणाला लावले.

निष्कर्ष

महात्मा गांधी यांचे स्त्री विषयक विचार दर्शन

1. स्त्री म्हणजे आणि सर्व स्वार्थ त्याची जीवन मूर्ती आहे स्त्री शिवा आणि सा सत्यात उतरणे अशक्य आहे

2.स्त्री ही आत्मबलिदान मुख्य सहनशक्ती नम्रता श्रद्धा आणि नम्रता आणि श्रद्धा यांची मूर्ती आहे

3. स्त्री ही अबला म्हणजे तिची बदनामी असून तो पुरुष वर्गाने स्त्री वर्गावर केलेला अन्याय आहे.

4.स्त्री दुर्बल नाही पुरुषापेक्षा ती थोर आहे त्यांचे शौर्य आणि हे त्यांच्या शिलात आहे.

5.युद्धग्रस्त जगाला शांततेच्या अमृताचीतहान लागली आहे जगाला शांती शिकला शिकविणे हे स्त्रीचे दैवी कार्य आहे.

6.नंमता भूतदया साधेपणा व क्लेश सहन करण्याची शक्ती हा स्त्रियांचा स्वभावधर्म आहे

महात्मा गांधी यांची स्त्री-पुरुष समता विषयक विचार दर्शन

1.ज्या जातीत किंवा देशात श्री जातीला मान दिला जात नाही त्या जातीला किंवा देशाला सुसंस्कृतम्हणता येणार नाही

2. पती हात देव असेल तर पत्नी ही देवता हे दोघे परस्परांचे गुरु आहेत

3.मुलीला मुला इतकाच वारसा हक्क मिळाला पाहिजे

4.स्त्री आणि समान बौध्दीक पात्रता असणारा पुरुषाचा जोडीदार असला पाहिजे

5.आत्मा हा महापुरुषही नाही तसं स्त्रीही नाही सर्व गुण शरीराचे आहेत असे शास्त्र अनुभव सांगतात स्त्रियांनी आपल्या संसारात समृद्धीतपद धारण करावी ही न्यायचे आहे

6.स्त्री व पुरुष प्रत्येक बाबतीत समान आहेत पण भिन्न आहे हे दोघे पूरक व पोषक म्हणून योजलेले आहेत त्यांचे एकमेकांशी वर्तन नैसर्गिक व मोकळेपणाचे असले पाहिजे

7.स्त्री व पुरुष एकच आहे त्यांचे प्रश्न येत आहेत दोघांच्याही एकच आत्मा वास करतो दोघे एकच जीवन घालवतात एक दुसऱ्यांची पूरक आहे

8.स्त्री-पुरुष प्रत्येक बाबतीत समान आहेत बिन नही आहेत ते दोघे पूरक व पोषक म्हणून योजलेले आहेत त्यांचे एकमेकांशी वर्तन नैसर्गिक व मोकळेपणाने असले पाहिजे

9.कायदा व रुढी यांनी स्त्री वर्गाची पायमल्ली केली आहे याला जबाबदार आहेत कारण हे कायदे पुरुषांनी केले आहेत.

महात्मा गांधीजी स्त्री विषयक शिक्षण विषयक विचार दर्शन

1.स्त्री सज्ञान झाली नाही तोपर्यंत पुरुषाने विद्यार्थीदशेत रहावे व तिच्याशी ब्रह्मचर्याने वागावे.

2. हृदयाचे शिक्षण हेच खरं शिक्षण आहे.

3.निर्सगाने स्त्री-पुरुष असा भेद निर्माण केला आहे तसंच शिक्षणाचे असणे आवश्यक आहे.

4. एका विशिष्ट वयानंतर स्त्रियांसाठी निरनिराळ्या प्रकारच्या शिक्षणाची योजना होणे आवश्यक आहे

5.ग़हजीवन हे केवळ त्यांचे कार्यक्षेत्र आहे म्हणून घरांच्या कारभाराचे आणि बालकांच्या शिक्षण संगोपनाचे त्यांना अधिक ज्ञान असावयास हवे.

6.स्वयंपाक न येणे हेच वशिला शोभत नाही तसेच गीता नाही देखिला शोभत नाही

7. स्त्रियांसाठी चालवलेल्या शाळांमध्ये इंग्रजी विषय सुरू करणे म्हणजे आमच्यासाठी असाहयतेचा काळ लांबवणे होय.

8. मुले व मुली एका वर्गात बसल्यास तेथे योग्य त्या मर्यादा सांभाळून बसले बसले पाहिजे

स्त्रियांना आपले स्वातंत्र्य प्राप्त करून घेण्याची इच्छा असल्यास त्यांचे शिक्षण हे पहिले साधन आहे

महात्मा गांधी यांच्या आदर्श स्त्री विषयक विचार दर्शन

1 पवित्रता हा आदर्श श्रीचा अंतर्गत गुण आहे

2.स्त्रीने पुरुषाच्या स्वेच्छेने सामावून जाणे म्हणजे आदर्श स्त्री होईल

3.आदर्श श्री मध्ये निष्कपट श्रद्धा निस्वार्थी व्यक्ती व सेवा या गुणांचा विकास होतो

4.स्त्रिया जितके काम करू शकतात इतकी पुरुष कोणत्या अवस्थेत करू शकत नाही

5.पराक्रम शीलता श्री पुरुष व्यावहारिकता व सर्वांविषयी वात्सल्य निघून श्री यांच्या अंगी असतात

6. **स्त्रियांना जोपर्यंत स्त्रियांची जोपर्यंत पायमल्ली होत आहे तो प्रदेश कधी समृद्धहोऊ शकत नाही**

7.आपल्या जीवनात प्रत्येक कार्यात व प्रत्येक प्रसंगी आपल्या सोबत स्त्रियांना जितके तितके ठेवणे गरजेचे आहे

संदर्भग्रंथ

1. गांधी आणि विचारप्रणाली निर्मलकुमार बोस भा.रा.बापट मुंबई 1976
2. महात्मा गांधीची अमतवाणी दा.न.शिखरे पुणे 1994
3 गांधीजींचा त्रिवीध संदेश फिरोज रानडे जानेवारी 2008
4.स्त्रीजीवन - गांधी विचारदर्शन खंड 6 वा गांधी वाडमय प्रकाशन समिती,महाराष्ट्र